

szőke hajára vágott. Vera esküvőjének leírása is csupán a jelenlévők kinézetének bemutatásából, a rosszindulatú vendégek gondolatainak közvetítéséből áll. Szinte képként látjuk magunk előtt, hogy a vőlegény jóval alacsonyabb, mint Vera, hogy Jóska bácsi guppihoz hasonlítja a menyasszonyruhába bújt nevelt lányát, hogy Edu feketében ül. És szinte érezhetjük, ahogyan az izzadságszag az ételek párájával, a beszökött hajléktalan bűzével és a cigeratafüsttel kavarg.

Szintén a test, nem a narrátor beszél Vera rejtett sérelmeiről, amikor a Velencei-tó partján a bikini nem fedi el a férje okozta szenvedésnyomokat. Vera megoldásként választott házassága tehát ugyanolyan fullasztó, mint az egykori otthoni környezet. Azonban a régi nyomor az új, gazdagabb üvegbura alatti életével szemben még inkább fullasztó számára. Ezért is lehetett elviselhetetlen légszomja fényképnézegetéskor és ezért is nem akarja újra látni azt az egykor különleges moszkvai csodababát, aminek donorlábát és kopasz fejét menyasszonyi ruhával (régi sárgás csipkefüggönnyel) takarják el.

Edu a regény egyik kulcsszereplője. A koncentrációs tábor megjárta emberek tükörképe ő, akiből kiölték nemét, korát, érzéseit, aki emberfeletti közönyének köszönhetően minden piszkos munkát elvégez, akit nem izgat a fertőző betegség, az ürülék, a halál, a fájdalom sem. Üres testben él, így őt főként biológiai mibenléte határozza meg. Például az ő menstruációja szervezi meg a családtagok heti tisztálkodási sorrendjét. Több helyen is részletes leírást olvashatunk kinézetéről, a hatalmas, szétterülő melleiről, szétcigarettázott, csorba fogairól, amit olykor taszító delejes vonzerőnek nevez a narrátor. Edu kizárólagos testként való létezését tetőzi teherbe esése, majd abortusza, amiről ő mit sem sejt. Ahogyan testvére, Edit néni, ő is a fertőző osztály üvegfalai között éli mindennapjait; véres rongyokat, ágtyalakat mos.

A regényben lévő férfi szereplők is üvegfalak között élnek, és befőttesüvegbe rekedt levelek által beszélnek. Vera nevelőapja, Jóska bácsi álmolja és alkotja meg az akváriumot. A dolog nagyon lassan halad, ugyanis a halak beköltözése előtt Jóska bácsi nagyon alaposan előkészíti a vizet, a növényzetet, és minden apró dolgot, ami a halaknak szükséges. Persze a folyamatot a pénzszűke is lassítja. Jóska bácsi viszont pont a nagy napon, a halak üvegpalatájukba költöztetésének pillanatában hal meg. Vicces és egyben rendkívül lesújtó, amikor az akvárium levegőztető rendszerének elszállításakor a szomszédok azt hiszik, hogy ezek a műszerek tartották életben a bácsit.

Gabi bácsi, Edit néni régi ismerőse, miután letiporják szülőfalvát, Diogenészfalvát, nagy asztalával, hat székével és családjának szellemével együtt egy régi nagy üvegfalú kirakatba költözik. Élete családjának halála körül forog, egyedül a Verának tartott angol órák tartják életben, aminek megszűnése után fel is akasztja magát.

A regény zárása még reménytelenebbé teszi Vera sorsát; miután meghalt Edit néni és Edu is, Vera halott kislíút hoz a világra, majd megtudjuk, hogy Vera férjének szeretője terhes. A zárójelenetet a régi baba láttán dührohamot kapó Vera teszi zaklatottá, amikor gyermekének nemlétezését kívánja. Úgy tűnik, hogy az üvegfalak kilátástalanná tették mindannyiuk életét. A házasság fullasztó üvegburává, az egykor álomként létező akvárium üvegekoporsóvá vált. Az író nővel először találkozó olvasók bizonyára zaklatottan emészthetik a történetet, viszont a tóthkrisztinás regényre számítók elégedetten tehetik le a könyvet és várhatnak hasonló folytatást.

Kibetűzni a rejtjeleket

Lovas Anett Csilla

Beszámoló a debreceni Déri Múzeumban 2014. január 9-én rendezett irodalmi estről, amelyen Borbély Szilárd: A Testhez című kötetének részletei hangzottak el.

„Hát, kisasszony, ez nem volt egy szórakoztató előadás! Mintha otthon bekapcsoltam volna a Kékkfényt...” – fordult hozzám egy idősebb úr a debreceni Déri Múzeumban tartott irodalmi est után. A Csokonai Színház művészei Borbély Szilárd *A Testhez* c. kötetének tizenöt versét szólaltatták meg január 9-én, s az előadás valóban megrázó perceket tartogatott. Az előadás célja nem a szórakoztatás volt, s nem is bizonyos bűnügyek Kékkfény-szerű, már-már bulváros felsorakoztatása, hanem ennél sokkal több: számos továbbgondolásra alkalmas témát és talán még ennél is több feldolgozandó érzelmet kaptunk ezen az estén.

A Déri Múzeum terébe belépve nem a megszokott színházi atmoszféra fogadott bennünket, de nem is egy stúdiószínpad bensőségessége, ezért számomra a megszokottnál tovább tartott az akklimatizáció. Azonban a színesi játék közvetlensége hamar otthonossá tette a kissé idegen teret: a színésznők a közönség soraiból léptek elő a reflektorfénybe, ezzel a gesztussal mintegy azt a képzetet keltve, hogy egyik közülünk, történeteik a közönség bármelyik női tagjával meséshetnek. A kötet felépítéséhez hasonlóan az előadás is az óda-legenda sorrendet követte, köztük énekes-zenei átvezetésekkel. Az ódákat Vaszkó Bence olvasta fel, míg a legendák Edelényi Vivien, Kubik Anna, Orosz Csenge, Ráckevei Anna, Szanyi Sarolta és Szűcs Kata interpretációjában hangzottak el. Mispál Attila puritán dramaturgiát választott, nem erősített rá megrázó képekkel, zenével vagy díszlettel az egyébként is iszonyatosra, hanem engedte önállóan élni, hatni a verseket. A művek „szabadon engedése” *A szemeteskosár* és *A Tízezer* esetén bizonyult igazán hatásosnak. Előbbi a rontott nyelv, a személyragok elhagyása miatt nehéz olvasmány („Huszonöt éves volta, épp feleannyi, mint most. ... Nem én irányította / életem, és azt hitte, ez így normális.”) – és bizonyára komoly színészi kihívás is. Kubik Anna viszont példásan oldotta meg a feladatot, az olvasás közben helyenként zavaró rontottság az élőszóval vált igazán jelentéssé. *A Tízezer* a Zsanett-ügyként elhíresült bűncselekmény újramondása, melyben az olvasást a „felesleges” a betűk nehezítik meg („Ahogy kanyarodok ki a Múzeum körútra ott a / van egy benzinkút a ahol kábé ott észrevettem / hogy egy rendőrautó jött a mögöttem”) Orosz Csenge az ‘a’ betűket hezitációs hanggokká formálta, így az olvasás közbeni zökkenők a hangzós szöveg szerves részeivé váltak. A filozofikus hangvételű ódák mintegy „pihenőként” szolgálták a már-már hűsbavágóan őszinte és megrázó történetek után. Néha nem is figyeltünk ezekre a versekre, nem kezdtük el gondolatban értelmezni őket (ahogy olvasás közben tennénk), hanem próbáltuk feldolgozni az előzőleg hallottakat. A feldolgozásban Mizsei Zoltán segített: átkötő zenével és (ének) hangjával elmondása szerint a vigasztalás, a nyugalom atmoszféráját próbálta megteremteni. Kreativitását nemcsak a különböző hagyományokból felépített zenei szövet dicséri (például gregoriánrészleteket vagy zsidó énekek dallamait is felismerni véltük), hanem például az az ötlet is, miszerint *A szemeteskosár* c. vers toldalékait saját maga pótolta ki, az utána elhangzó zene közben a kiénekelte a hiányzó mássalhangzókat, így komponálva egy különös hangzásvilágot.

Az előadás egyszerűségében is rendkívül komplex alkotás volt, ám nem kevésbé volt komplex az azt követő beszélgetés sem, melynek vendégeként Jelenits István piarista atyát, irodalomtörténészt hívták meg. Ritkán fordul elő, hogy az irodalmi est utáni eszmecsere majdnem annyi ideig tart, mint az előadás, ám ezen a januári estén így történt, nem véletlenül. Borbély Szilárd lírája azért is nagyon izgalmas, mert képes komoly, mégis kibeszéletlen témáknak nemcsak kimondására, de a róluk való diskurzus beindítására is. A versek ilyen módon történő megszólaltatása segített abban, hogy közösen gondolkodjunk társadalmi vagy személyes problémákról, akár tabutémákról is. Rendkívül fontosnak tartom, hogy a Csokonai Színház művészei lehetőséget adtak az együttgondolkodásra, hiszen ritkán feszegetett kérdések vetődtek fel, és kivételes tapasztalat volt ezeket a kérdéseket a líra és a színművészet fénytörésében látni.

A beszélgetés kiindulópontjaként Jelenits István néhány gondolata szolgált. A szerzetes elmondta, hogy korábban megkezdte az ismerkedést a Borbély-lírával, ám valamiért félretette a verseket; azonban a rendezvényre készülve *A Testhez* c. kötet sem váltott ki belőle lelkesedést. Különösen az ódákat illetve bíráló szavakkal: Illyés Gyulát idézve („aki szépen kimondja a rettenetet, azzal fel is oldja”) hiányolta a művekből a szépet és a feloldást is. Így az absztrakt verseket csupán tét nélküli játékként tudta értelmezni. Többen is meglepődünk a piarista atya kritikus attitűdjén, így a közönség soraiból a verseket „védelmező” hangok is megszólaltak. Ráckevei Anna például úgy gondolta, hogy a „rejtjelesen fogalmazott verseknek” van tétje: nem a gyors megértést, hanem az elmélyült töprengést, továbbgondolást célozzák. Egy másik felszólaló (aki lelkes érvelése után még tapsot is kapott a hallgatóságtól) a kötetről elmondta: az olvasó mintegy felüldülést talál a filozófiában, hiszen ha a kemény női történetek szünet nélkül sorjázának egymás után, azt nem lehetne kibírni. Azonban az elvont költemények egy-egy pillanatra megállítanak, más síkra terelik a gondolkodásunkat, hogy aztán újra és újra szembesüljünk a megrázó sorsokkal. Érdekes volt látni, kit, hogyan érint meg ez a költészet: van, aki az érzelmi bevonódásra helyezte a hangsúlyt hozzászólásában, mások elemző-értelmező nyelven közelítettek az előadáshoz, így egy rendkívül sokszínű, jó értelemben véve széttartó beszélgetés résztvevői lehettünk.

A Halotti pompa esetében már korábban is láthattuk, hogyan lehetséges egy verseskötetet magas színvonalon színpadra adaptálni. Az egyik előadás után egy, az ide-

ihez hasonlóan tartalmas közönségtalálkozón vettem részt, amelyen a közönség tagjai szinte egymás szavába vágva mondták el gondolataikat. Úgy tűnik, Borbély Szilárd lírája nemcsak csendes töprengésre, de hangos véleménynyilvánításra is alkalmat ad. Többek közt ezért is különleges ez a költészet, és különleges az a figyelem is, amellyel a Csokonai Színház művészei közelítenek ezekhez a versekhez. Bízom benne, hogy a továbbiakban is tanúi lehetünk hasonló kísérleteknek.

A versidézetek Borbély Szilárd: *A Testhez. Ódák & Legendák* (Pozsony, Kalligram, 2010) című kötetéből származnak (77. és 110. oldal).

Nyomot hagyni a világban

Herczeg Ákos

Kritika Oravecz Imre: *Kaliforniai fűj* című regényéről (Pécs, Jelenkor Kiadó, 2012.)

Nem könnyű válaszolni arra, miért is szerethető Oravecz Imre régóta várt regénye, a *Kaliforniai fűj*. Arra sem, hogy pontosan mi vonja magára és tartja fenn a figyelmet egy olyan könyv esetén, amelyben bő hatszáz oldalon voltaképp semmi nem történik – már amennyiben a történetet olvasóként a váratlan fordulatok keltette bonyodalmak és az azokra adott szereplői reakciók izgalmasan nevezzük meg. A regény szüzséje valóban nem sokkal több annál, amit a kötet fülszövege is elmond: az Árvai család elindult pénzt keresni az Új Világba, hogy megteremthessék a jövőbeli önálló (a zsarnok apától érzelmileg és anyagilag is független) életüket, ám Magyarország helyett mindez Amerikában valósul meg. A regény szerkesztője által túlzó elfogódottsággal megfogalmazott „szinte eposzi méretű küzdelem” azonban aligha pontos leírása annak, mi is megy végbe valójában az *Ondrok gödre* folytatásában. Jól érzékelhető, hogy az Oravecz-mű eseménye éppen annak megmutatása, hogy az eredetileg elgondolhatatlan forgatókönyvből (ti. a magyar parasztcsalád gyökereit hátrahagyva teremt

új otthont egy idegen világban) hogyan lesz az egyetlen lehetséges, sőt az egyetlen helyes döntés. Márpedig nem kis utat kell bejárni Istvánnak, hogy immár saját farmján a hintaszékében hátradőlve az ismerős közeg hangjait és az otthonossá vált idegen tájat szemlélhesse, attól kezdve, hogy először eszmél az ismeretlen burdos ház ágyában a meghozott döntés, a migráció súlyára („István felébredt. Nem sokat aludt. [...] Láta, hogy a magán kívül még két ágy van a szobában. Hirtelen megint nem tudta, hol van, és kik fekszenek azokban az ágyakban. De aztán lassan rájött. Eszébe jutott Ellis Island, a vonatút, az érkezés, Paja bátyja, az éjszakai beszállásolás. Visszadőlt a párnára, magára húzta a takarót, és próbált ismét elaludni. Nem sikerült.” 26.). A következő mondat ugyanis távolról sem magától értetődő egy olyan szereplő esetén, aki a hazára emlékeztető akácfa látványától is hajlamos elérzékenyülni: „Az ország! Amerika! Itt van, körötte, fent, lent, közel, távol, mindenhol, és ő benne.” (618.). A regény sikerének egyik kulcsa, hogy képes nem pusztán láttatni, de meg is értetni olvasóival e vallomás ambivalenciáját, hogy tehát az idegenben való otthonteremtés sohasem fejezhető be. Dregoly is vele együtt a generációs együttélés megszakított hagyományáé ugyanis már örökre kívül marad ezen a körön; otthont már csak ezeken túl, ám mindezt sosem feledve lehet újratemetni.

Éppen e szépen felépített „fejlődési” ívet, a – korántsem pusztán díszletként használt szereplők előterében – megteremtett hiperrealista világ működőképes vázát felismerve lehetünk kissé szomorúak az olyan kritikai megközelítésmódok láttán, amelyek – mint Lengyel Imre Zsolté – szinte elvesznek a narráció (vélt vagy valós) hibáinak szemrevételezésében. A *Kaliforniai fűj*-re ágyúval vadászó, nem túl előzékeny olvasók célkeresztjéből így a könyv számos értéke egész egyszerűen kima rad. Nem mintha jelen írásnak a kötetet ért bírálatok cáfolata volna a feladata, ám az ezekre adott reakciók nem is kerülhetők meg teljességgel. Nem véletlen, hogy a könyv (és a szerző) egyik legavatottabb értelmezője, Kulcsár-Szabó Zoltán sem megy el szó nélkül az elbeszélő és az elbeszél világ viszonyának olyan problémái mellett, mint amilyen a szereplőket egyfajta „felülnézeti” pozícióból láttató személytelen, valamint a századeleji Amerikát hitelesen ábrázolni igyekvő „mindentudó” elbeszélő kettőssége. Mert amellet, hogy a Műút kritika néhol úgy tűnhet, valóban nyitott kapukat dönget, gyakran célt is téveszt. Az elbeszélő által átvett, ahogy Kulcsár-Szabó Zoltán írja, az aktuális szereplői érzące-